

Hitről, hazáról, nemzetről

Pro Deo et Maria, Rege et Patria, Populo et Salute. Alkalom, műfaj és beszédmód a 16–18. századi vallásos tárgyú irodalomban.

Szerk. Balla Lóránt, Szmotku Melinda. Egyetemi Műhely
Kiadó, Kolozsvár, 2023. 258 oldal

A szóban forgó tanulmánykötet előzményének két kiadvány is tekinthető, a 2013-ban megjelent „*Irtam a' magam Tanulo-házatskámban*” (szerk. Köllő Zsófia), illetve a 2016-os „... *sok punctumocskáknak öszveköttötött láncá avagy kötele*” (szerk. Papp Kinga), hiszen mindhárom a BBTE BTK Magyar Irodalomtudományi Intézete keretében működő Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely fiatal kutatóinak írásait foglalja magában. Ezek jól szemléltetik a régi magyar irodalommal foglalkozó erdélyi kutatókat leginkább érdeklő kérdésköröket és a műhely vonzáskörébe tartozó szerzők kutatási gyakorlatait.

Jelen kötet szerzői között van mesteri hallgató, doktorandusz és tapasztaltabb kutató egyaránt, szerkesztői pedig szintén a műhely tagjai közül kerültek ki. A cím a korábbi két kiadványéhoz képest nem idézet, hanem összefoglalja a tanulmányok során körvonalazódó legfontosabb témaköröket, és előrevetíti a kötet hármas tagolását, ugyanis a szerkesztők a tanulmányokat a korszak (16–18. sz.) irodalmában meghatározó három nagy téma, a hit (Pro Deo et Maria), az ország (Rege et Patria) és a társadalom (Populo et Salute) köré csoportosították. A kiadvány alcíme körülhatárolja

a vizsgált szövegtípusokat, kijelöli, hogy a vallásos tárgyú irodalom áll a kutatások középpontjában, és valóban: elmélkedés- és imádságoskötet, prédikációkkal, illetve prédikációkötet, halotti beszédekkel, polemikus szövegekkel és a summa műfajával foglalkoznak a szerzők.

A témák a korszak társadalmi berendezkedése, intézményrendszere, irodalomfogalma és a szövegek használati módja miatt szükségszerűen interdiszciplináris vizsgálódást tesznek szükségessé, szorosan összefüggenek ugyanis a történelemmel, teológiával, kultúra- és művelődéstörténettel, a szerzők ezeken a területeken való jártasságukat is igazolják a körültekintő és alapos kutatások során.

A kötetben összesen nyolc tanulmány szerepel, melyek között érdekes kapcsolódási pontok, összeolvasási lehetőségek képződhetnek meg a figyelmes olvasó számára.

A sort Szmotku Melinda tanulmánya nyitja: „... *ezt kérjük mijs az Isten Annyától és a' szentektől, hogy imádságokkal nyerienek minden üdvösséges jókat*” – *A Regnum Marianum és a Patrona Hungariae toposz, illetve a szentek tisztelete Kopcsányi Márton A' bodog Szűz Maria élete című művébe, amely A' bodog Szűz Mária élete című, a kegyességgyakorlást elősegítő és a Mária-tiszteletet népszerűsítő*

Rapa Annamária (1996) – doktori hallgató, Hungarológiai Doktori Iskola, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, annamaria.lazar@ubbcluj.ro

<https://doi.org/10.36373/em-2024-3-20>

kiadvány kapcsán Kopcsányi Márton ferences szerző életébe, munkásságába is bepillantást nyújt. A szerző kutatásai e téren hiánypótlóak, és értékes adalékokkal szolgálnak a ferences rend 17. századi történetére vonatkozóan. Kopcsányi művének ajánlása, dedikációja, a szentekhez való imádkozás szükségességének kérdése, az imádság és elmélkedés műfajának összefüggései mellett a kutató a *Patrona Hungariae* (Magyarország pártfogója) és a *Regnum Marianum* (Mária országa) toposzok szövegbeli megképződését, felhasználási módjait is kiemeli. Ezeknek szerepük volt a protestánsokkal és a törökkel szembeni fellépésben, és mivel Kopcsányi az ország három részre szakadásának okát többek közt a Mária-tisztelet ellankadásában látja, a protestánsokat ennek szükségességéről igyekszik meggyőzni, a katolikus hitben megmaradtakat pedig ebben megerősíteni.

A szöveg a toposzhasználat elemzése révén párbeszédbe lép Balla Lóránt „*Keresztységnek AVE, Töröknek VAE*” (*Győr, Buda, Nagyvárad, Temesvár és Belgrád török alóli felszabadítása a jezsuita prédikációs irodalomban*) című tanulmányával, hiszen a *Patrona Hungariae* mellett a *defensor fidei* (a hit védelmezője), a *fertilitas* (termékenység), a *flagellum Dei* (Isten ostora), a Jeruzsálem pusztulása, a *querela Hungariae* (Magyarország panaszja) stb. toposzok egyaránt megjelennek a temesvári kutató által vizsgált sajátos szövegcsoporthoz, a várak török uralom alóli felszabadítása alkalmából jezsuita szerzők (Georg Scherer, Csete István, Gyalogi János, Landovics István, Ignaz Reiffenstuel és Franz Xaver Brean) által írt magyar, ill. német nyelvű prédikációkban. Érdekes ezekben az alkalmi szónoki beszédekben, hogyan fonódik bele retorikájukba az aktuálpolitika, hogyan jelenik meg Lipót osztrák császár személyének legitimizációja, helyenként szakralizálása, milyen történelemszemlélet rajzolódik ki a szövegekben, és az is, ha úgy tekintünk ezekre,

mint – Terbe Lajos megfigyelésének újabb igazolásaként – *Magyarország a kereszténység védőbástyája* szállóige kifejtéseire.

Szilágyi Anna-Rózsika a *Movere – megindítás és meggyőzés Illyés András legendáriumának mártírtörténeteiben és a kora újkori szentek történeteiben* című tanulmányában a szónoki beszéd hármas funkciója, a *docere*, *delectare* és *movere* közül ez utóbbit vizsgálja, és (leegyszerűsítve) arra a következtetésre jut, hogy a megindítás/meggyőzés különböző, helyenként bravúros szerzői eljárások által valósul meg, melyek közül a fontosabbak a szimbólum- és metaforahasználat, a párhuzamos szerkesztés, a narrátori szerepcseré, az ördög szerepeltetése és a névetimológia.

Kovács Kinga-Tünde és Csorba Melinda egy-egy polémiát vizsgál meg közelebbről, melyek közül az egyik református, másik katolikus szerző tollából származik, így mindkét felekezet teológiai és érvelési rendszerébe is bepillantást nyerhetünk. A kálvinista prédikátor, Keresztúri Bíró Pál I. Rákóczi György fiainak konfirmációra való felkészítéseként írta *Az vallas dolgában való vetelkedő kérdések* című művét, melynek célja a felnőtté váló keresztények felekezeti identitásában való megerősítése azáltal, hogy hitük igazságainak mélyreható ismerete mellett állást tudjanak foglalni a kor jezsuita szellemóriása, Roberto Bellarmino kijelentéseivel szemben – tudhatjuk meg a *Keresztúri Bíró Pál vetelkedése Roberto Bellarminóval* című tanulmányból. A katolikus szerző, Kaprinai István jezsuita szerzetes által 1755-ben megjelentetett, röviden *Ur-napi bizonyításként* emlegetett polémiáját vizsgálja Csorba Melinda „*Ecce duo gladii...*” *Interkonfesszionális dialógus egy 18. századi katolikus vitairatban* című szövegében, és megállapítja, hogy bár a szöveg későinek számít a polémiák körében, mégis tökéletesen beilleszkedik az európai és magyarországi vitairóladom hagyományába. A téma kapcsán Kaprinai munkásságát,

Kassa és Kolozsvár korabeli helyzetét, felekezeti összetételét, az úrnapja ünnep történetét, illetve a katolikus eucharisziáról szóló tanítás és a kálvinista úrvacsoratan közti különbségeket is tárgyalja a kutató, mely témák önmagukban is érdekesek lehetnek az olvasó számára.

Sajátos biblikus műfajt vizsgál Vass Csongor tanulmánya, a summát, mely a Szentírás rövid összefoglalóját tartalmazza. Ez, igazodva a korabeli vallásosság-hoz, a kevés számban megjelent és nagyon sokba kerülő magyar nyelvű Bibliák olvasását helyettesítve vagy előkészítve segítette a korban a hitgyakorlást. Baranyai Pál *A' Szent Iras Summaja* című művében a bibliai könyvek fejezetenkénti leírása mellett a szent szövegek értelmezéséhez is kulcsot ad, teológiai ismereteket foglal össze, elméleti alapvetésekkel és magyarázatokkal segíti a befogadást, emiatt a szerző munkássága biblikusként is számontartásra érdemes – vonja le a következtetést a szerző *Isten szent igéjének veleje – a biblikus műfajok sajátos típusa, a summa. Baranyai Pál példája: A' Szent Iras Summaja (1695)* című tanulmányában.

Fülöp Anna és Kelemen Fruzsina Sors és kórképi párhuzamosságok. *Kor- és kórkép Bornemisza Péter Foliopestillájában*, illetve *Testvérek és hiányuk a 17. századi halotti beszédekben* című tanulmányai mindezen szövegek és jelenségek tágabb társadalom-, kultúratörténeti és történelmi kontextusát teremtik meg. Fülöp Anna kissé talán túl nagyléptékűre sikerült tanulmánya Bornemisza Péter korának jelenségeit, életének és munkásságának főbb állomásait vázolja fel. Kelemen Fruzsina a 17. századi magyar

nyelvű halotti beszédekben, címzésekben ezúttal a testvérkapcsolatról szóló beszédmódra fókuszál. Az érdeklő a szerzőt, hogy említésre kerülnek-e a halott fölött elmondott beszédekben az illető testvérei mint meghatározó emberi kapcsolatok. A kérdés azonban, mint kiderül, ennél sokkal árnyaltabb és komplexebb, ugyanis a féltestvérek, a mostohatestvérek és az általuk kötött házasság, az egyiké, a kedvenc és kevésbé kedvelt gyerekek, az idősebb testvér szülőpótló szerepének kérdése is felmerül a vizsgált művekben. Megtudhatjuk, hogy kedvelt retorikai eljárásnak számított a gyászbeszédekben a bibliai történetek alkalmazása. Az Izsákot feláldozó Ábrahám történetének megidézése például a szülői áldozat mértékét hangsúlyozza, a József és Benjamin, Káin és Ábel, Márta és Mária párosok a testvérek közötti különböző viszonyokat érzékeltetik.

Bár első látásra és a fenti rövid összefoglalás után a tanulmányok nagyon különbözőnek tűnhetnek, a korszakon és a vallásos kontextuson túl összeköti őket a közös célkitűzés, ahogy a szerkesztők a kötet előszavában expliciten is megfogalmazzák: „közelebb hozni a régiséget napjainkhoz, megérteni és megértetni az olvasókkal a kor eszmerendszerét és aktuális gondjait, érzékeltetni a régiség esztétikai érzékét, és mindezek által összekapcsolni az évszázadok hosszú sorain átívelő szövegeket egymással”. (7.) Nem is lehetne minden középkori és kora újkori szövegekkel foglalkozó kutatás célját ennél szebben összefoglalni.

RAPA ANNAMÁRIA